

Ole Thyssen

Krigens væsen – Opposition ved Gorm Harstes disputats

Afhandlingen er en ægte Harste. Den er lærd ud over alle grænser, den kan ikke se et sidespor uden at følge det til bunds, og den breder sig som olie på en blank vandoverflade. Dens tema er om krigen, men også krigen om krigen og krigen om krigens ord. Hovedpersonen er ikke Aleksander, Cæsar og Napoleon, men krigens væsen eller, med Harstes ord, dens form og formforvandlinger. Tesen er, at når en krigs ”tyngdepunkt” forskyder sig i kampens hede, er det ikke nok at følge krigens faktiske forløb. Krigen må iagttages i et andenordens perspektiv, så dens betingelser inddrages – hvordan den kobles sammen med finansiering, militære ressourcer, politisk vilje og folkelig opbakning. Harste beskriver krigen som et lukket system, skønt det altid er koblet til samfundets øvrige funktionssystemer og til psykiske systemer, fx officerers kompetence og soldaters lidelser. Selv om krigen styrer sig selv, styres den også af sine betingelser – staten, hærens ledelse, den offentlige mening og adgangen til finansiering.

Det er Harste helt opmærksom på. Storheden i hans bog er også den kynighed, hvormed han sætter krigen i en juridisk, økonomisk og politisk sammenhæng. Et smukt kapitel med en næsten eksistentiel undertone handler om krigens følger for de veteraner, som overlever krigen, men er sårede på sjæl og krop.

Som akademiker med strudsemave bliver man lykkelig, når Harste ”konsistent [vil] undersøge beslutningstagnerniveaet for paradokserns kognitive dissonans i fejlende perception og begrænsninger for rationalitet”. Eller når han hævder, at en ”asymmetrisk symmetrisering ud fra formen for en tidlig synkronisering af vilje [kan] anvendes til at iagttage magt over viljers dobbelte kontingens hos kæmpende modparter”. Så er alle med. Han dækker et mægtigt område, krigen i tusind år, som undersøges med en ambition om at kombinere teoretisk raffinement med empirisk følsomhed. Jeg vil se på tre grundlæggende greb:

1. Kant, Clausewitz og Luhmann.
2. Andenordens iagttagelse, dvs. selvreference og *re-entry*, plus Luhmanns tre dimensioner, saglig, social og tidlig.
3. Krig som funktionssystem, koblet til organisationer, hær og stat, samt til funktionssystemer: økonomi, politik, ret, velfærd ...

Ad 1: Kant, Clausewitz og Luhmann

Harste skaber et lidt forceret fællesskab mellem Kant, Clausewitz og Luhmann, når han følger overgangen fra krigens *hvordan* – dens selvbeskrivelse – til krigens *hvad* – et fænomen *sui generis*, som lukker sig om sig selv. Harste insisterer på, at Kant påvirker Clausewitz via sin elev Kiesewetter. Det skaber en idéhistorisk men ikke en teoretisk forbindelse. Spørgsmålet er, om det er muligt og interessant at bringe Kants tre domsformer, forstand, fornuft og dømmekraft, i forhold til Clausewitz' trinitariske formel, folkets naturbetonede følelse, regeringens indsigt og hærens frie læreprocesser? Det er meget forskellige typer teori, så Harste må sluge kameler. Jo, der er analogi mellem krig og kunst. Begge steder aktiveres den reflekterende, ikke den bestemmende dømmekraft, fordi der ikke findes en almen teori om den rene eller absolutte krig. Begge steder dømmes der *von unten*, fra det enkelte tilfælde, som ikke kan styres. Men behøver Clausewitz inspiration fra Kant for at tale om krig som vilje, vekselvirkning, autonom fornuft versus heteronom praksis? Krige er ”grænseløst kontingente” og endda dobbelt kontingente eller, med Clausewitz' udtryk, bestemt af skift i tyngdepunkt og vekselvirkning, når kampen forskydes fra slagmark til logistik, sociale forhold og tidsproblemer.

Man kan også spørge, hvor tæt forbindelsen er mellem den tidløse Kant og den tidsorienterede Luhmann. Begge bruger begreber som system og form, men der er store forskelle på Kants æstetiske og biologiske foranalyse af regulative helheder, der lukker sig om sig selv og åbner sig for empirisk kompleksitet, og Luhmanns systemteoretiske foranalyse om autopoietiske kommunikative systemer, der udvikler sig over tid gennem den darwinistiske læringsmekanisme om variation, selektion og retention. Så man må spørge: Er disse tre musketerer én for alle og alle for én?

Kant bruges også i Harstes analyse af fredens betingelser, som holdes på et meget abstrakt niveau. Og som Aristoteles siger: ”Når handlingerne diskuteres, bliver det almene lidt luftigt”. Det er svært at se, at Kant har en realistisk teori om ”det politiske, retlige og moralske potentiale i en fremtidig moderne orden”. Det er rigtigt, at krigens parter lærer af hinanden, konvergerer mod hinanden og i teorien kan neutralisere hinanden. Men hvordan bidrager konvergens til evig fred, når hver part stadig vil løbe hurtigere ind i fremtiden end de øvrige, dvs. når konkurrencen fortsætter? Så man må stille et nyt spørgsmål: Kan Kants teori om selvorganiserende systemer kobles til hans føderalisme, og kan denne analyse bruges til analysere det moderne verdenssamfund?

Ad 2: Andenordensagttagelse

Harstes grundlæggende dobbeltgreb består i dels at skifte fra første- til andenordensagttagelse, dels at analysere krigens betingelser i Luhmanns tre dimensioner: saglig, social og tidslig. Disse to greb udgør den nogen gange lidt monotone bastone under Harstes analyser.

En førsteordensagttagelse af krig handler om krigens *hvad, hvor, hvem og hvornår* – om konflikter og voldshandlinger, som skal tvinge modstanderens vilje. Den findes i hvad Harste kalder krigens ”selvbeskrivelse”, altså hærføres, politikeres og historikeres beskrivelse af reale krige, som væves sammen i narrativer. Krig er konflikt, og da ikke alle kan vinde, er der ingen almen løsning.

I en andenordensagttagelse bliver alle de ord, som indgår i krigens narrativer, til variable og hermed til problemer, altså usikkerheder. Harste hævder her, at krigen er en form, som ændrer form og indføres i sig selv i en *re-entry*, så der ikke blot er krig, men også krig om, hvad der er krig. Alting kommer på gyngende grund i Harstes analyse af krigens semantik i 1000 år. Det åbner for ubestemthed og hermed frihed, så Harste kan gøre, hvad han vil. Låget på Pandoras æske løfter sig, og ud strømmer også Luhmann-eksegeseens skolestiske finurligheder, så Harste kan kombinere ”semantikanalyser, distinktionsanalyser, kodeanalyser, funktionsanalyser, system/omverdens-analyser, differentieringsanalyser, tidsanalyser og risikoanalyser”. Hvornår bliver analyseapparatet så kompliceret, at det skygger for sit emne, her krigen, i stedet for at oplyse det? Ender det i begrebs-diarré, et overopbud af teoriinterne analyser. Så man må spørge: Åbnes der for vilkårlighed med et så generøst analyseapparat?

Ad 3: Krig som funktionssystem

Hos Luhmann er et funktionssystem et system af kommunikation – ikke et handlingssystem, som træffer beslutninger og har medlemmer, men et sprog i sproget, som forenkler, motiverer og måler succes og fiasko. Det er ikke besluttet men selvudvikler sig som attraktor for en særlig type kommunikation. Det orienterer sig efter en binær kode og opererer i et medium. Mens Talcott Parsons mente, at der kun kunne være fire sådanne systemer, lod Luhmann antallet være et åbent spørgsmål. Han selv opstillede ti, men siden hans død har der været mange forslag: velfærd, turisme, sport ...

Harste argumenterer for, at krig er et funktionssystem, som Luhmann anerkendte, men af personlige grunde ikke beskæftigede sig direkte med. Den anden Verdenskrig havde gjort ham til et brændt barn. Selv om den enkelte krig er unik og ”grænseløs kontingent”, så det er umuligt at opstille en ”ren krigsteori”, mener Harste alligevel, at der er system i galskaben. Krigen har

udviklet sig til et lukket system, som har monopol på at beskrive sig selv, så krigen afgør, hvad der er krig, og hvad krig kræver. Denne lukning fandt ifølge Harste sted mellem 1560 og 1660. Her bliver krigen selvrefererende, ustyrlig og mobiliserer hele samfundet, hinsides politisk styring og moralske forskelle. Men er det rigtigt? Er en krigs identitet og forløb ikke medbestemt af mange andre systemer og iagttagere? Så man må stille et tredje spørgsmål. Er tesen om krigens autopoietiske lukning et udtryk for krigens selvovervurdering?

I denne optik bliver krig et system af kommunikation, hvis medium er kampen, og altså konflikt, men hvis kode er et problem. Hvilken symbolsk forskel er afgørende for iagttagelse af krigen – krig/fred, vinde/tab, kamp/ophør? Man kan spørge, om ikke også sport er krig. Mere alment er konflikt et træk ved ethvert funktionssystem, så krigen ikke er et system *per se*, men blander sig uigennemsigtigt med andre funktionssystemer, så man kan tale om handelskrig, politisk krig og religionskrig? Ethvert funktionssystem har konflikt og konkurrence som motor. Så man må spørge: Er krig et tværgående træk ved alle funktionssystemer ligesom kultur?

Man kan også spørge, om fænomenet ”krig” kan reduceres til én dimension: kommunikation. Selvfølgelig kommunikerer der i en krig, både om de konkrete kampe og om ”krigen i samfundet”. Et kanonskud er information, som meddeles og forstås. Men er krig ikke *andet* end kommunikation – også når al information i krigen bliver usikker og ligger i ”tåge eller måneskinsbelysning”. Selv om en kanon kan tale, består den ikke af kommunikation, og er soldater, våben og fæstningsanlæg blot krigens omverden? Er billeder fra Den første Verdenskrigs slagmarker, med skyttegrave, pigtråd, sønderskudt materiel, ødelagte landskaber og lig blot billeder af kommunikative efterladenskaber? Man kan adskille pengenes og varernes strøm. Men kan man adskille kampens og slagets gang? At der tales om krigen, og at der er krig om talen, er ikke det samme som at krig kan reduceres til én dimension. Så man må spørge: Hvor er krigens krop?

Selv om Harste skelner mellem funktionssystemer og organisationer, taler han alligevel om, at krigen har monopol på at beskrive sig selv. Men det jo forkert. Et funktionssystem iagttager ikke, og en organisation gør det heller ikke. Det er mennesker, som iagttager, også når de bruger krigens sprog eller iagttager på vegne af en hær. Luhmann siger, at det er kommunikationen, som kommunikerer. Tilsvarende må Harste sige, at det er krigen, som kriger, krigen som råder over forskellen mellem krig og fred. Vi får et system uden aktører og uden valgfrihed. Men det er jo noget vås. Krigen beslutter og udmatter ikke sig selv.

Hvorfra stammer krigens *dynamis*? Hvad er det skabende princip i *autopoiesis*? Clausewitz taler om en "blind naturdrift". Harste indrømmer, at systemteorien ikke har en teori om viljesdannelse. At kalde viljen for en "temporalisering af kommunikationens dobbelte kontingens" og en strukturel kobling mellem psykiske og sociale systemer er tamt. Hvad er krigens vilje? Konkurrence? Nødvendigheden af at overleve i en fjendtlig omverden? Krigens vil ikke noget, iagttager ikke noget, beslutter ikke noget. Strategi giver ikke sig selv, sådan som man kan se det i Harstes fornemme analyser af tempoforøgelse, opslidning og udmattelse. Luhmann reducerer vilje til en tom fordobling. Men hvad er krig som sådan, adskilt fra politiske, økonomiske, ideologiske og religiøse koder? Hvem er krigens? Er den et system, som tvinger iagttagelsen, eller en ramme, som tillader iagttagelse og hermed konflikt om, hvordan verden skal beskrives? Er det økonomi, politik og religion, som bruger krigens, eller krigens, som bruger dem? Harste taler om strukturelle koblinger. Men det er, systemteoretisk, et forlegenhedsbegreb, som skal forklare, at hvad der er adskilt, alligevel er forbundet.

Jeg har stillet nogle spørgsmål til Gorm Harstes mammutværk. Det er imponerende og overvældende, men også en *Ausforderung zum Tanz*. Så jeg håber, at *Kritik af krigens fornuft* ikke forbliver en dansk sag, men i en gerne beskåret udgave oversættes til et verdenssprog, så en større offentlighed med bidrage til diskussionen om det er rigtigt, at "krigen blev selv konstitutiv for en verden".